

Smärre bidrag

Kan predikativet lokalisera?

Synpunkter på ett satsled i svensk grammatik

I skolundervisningen i svenska var det förr ett vanligt – och viktigt – inslag att öva sig i att »ta ut ordklasser och satsdelar». Distinktionen mellan satsens formella och dess funktionella enheter är förvisso av fundamental betydelse för förståelsen av språkets grammatik.

Ordklassbegreppet är emellertid inte direkt tillämpligt som utgångspunkt för satsdelsanalysen. Det är nämligen inte orden som bygger upp satsen, vilken är en funktionell enhet. I en sats som *Han arbetade*, exempelvis, är det inte kombinationen av pronomenet *han* med verbet *arbetade* som tillförsäkrar uttrycket satsstatus; det är kombinationen av nominalfrasen *han* med verbfrasen *arbetade*. *Han* och *arbetade* är alltså på samma gång morfologiska enheter – i egenskap av ord – och syntaktiska enheter – i egenskap av fraser. På samma sätt är *nöjd* samtidigt ord och fras i en sats som *Jag är nöjd*, men det är i egenskap av fras som det där definierar sig (som predikativ) i relation till resten av satsen, liksom det vore i egenskap av fras som det där tillfördes egna bestämningar: *Jag är mycket nöjd med hennes insatser*. Endast fraserna är således syntaktiska konstituenten, medan orden framträder i satsen som isolerade och oberoende enheter.

Frasbegreppet är sedan lång tid väl etablerat i den pedagogiskt syftande grammatiska litteraturen, åtminstone i den som vänder sig till studerande på universitetsnivå. Men även på denna nivå finner man exempel på relativt sena framställningar i vilka ordet som språklig enhet fortfarande tilldelas en satskonstituerande roll i språket. Ett sådant exempel är boken *Allmän grammatik* (Ljung & Ohlander 1977 s. 143), där det sägs att »vi behöver en annan begreppsapparat än ordklasserna för att kunna klargöra hur orden fungerar i olika sammanhang» och att denna »andra begreppsapparat är den som utgöres av de olika *satsdelarna*». Fokus ligger således på hur orden i satsdelsanalysen ikläder sig rollen som funktionella enheter, t.ex. hur ordet *pojken* i de två exempelsatser som ges (s. 143) först fungerar som subjekt, sedan som objekt: *Pojken läser* respektive *Jag känner pojken*.

<https://doi.org/10.61965/sos.2026.48097>

Språk och stil: Tidskrift för svensk språkforskning, NF 36, 2026. ISSN: 1101-1165 E-ISSN: 2002-4010

Sedan utgivningen 1999 av *Svenska Akademiens grammatik* (SAG) har termen *satsled* etablerats – och i vetenskapliga sammanhang generaliserats – som beteckning på det som tidigare benämndes *satsdel* (Andréasson 2001 s. 3). Begreppet 'satsled' ges i SAG (1 s. 222) definitionen »fras i dess syntaktiska funktion», dvs. en definition som betonar dels att satsdelsanalysen utgår från frasen snarare än ordet, dels att satsledet är en funktionell syntaktisk kategori. Detta gör det intressant att fråga sig hur satsledet uppfattas och vilka kriterier som ligger till grund för dess definition i den grammatiska litteraturen.

Jag har som exempel för att belysa denna frågeställning valt satsledet predikativ, som räknas till de »primära» satsleden (SAG 1 s. 213) och som jag bedömer som särskilt väl ägnat för detta syfte.

Termen *predikativ*, förmodligen ursprungligen inspirerad av engelskans *predicative*, blev i hög grad genom Maria Bolanders avhandling (1980) inlemmad i den gängse grammatiska terminologin. Tyskan har på motsvarande sätt termen *prädikativ*, medan franskan har den från det germanska mönstret avvikande termen *attribut*, vilken har en lång historia i det franska språket, väl etablerad som den var redan vid tiden för Port-Royal-grammatiken i mitten av 1600-talet (Arnauld & Lancelot 1969 [1660] s. 66–72).

I en rudimentär typologi differentieras predikativet dels med avseende på 'konstruktion': direkt och indirekt (primärt), dels med avseende på 'relation': till subjekt och till objekt (sekundärt). På så sätt får vi en fyrdelad typologi, som kan illustreras med följande exempel:

- | | | |
|-----|---|-------------------------------|
| (1) | a. Han var <i>svårt skadad</i> . | (direkt subjektspredikativ) |
| | b. Man ansåg honom <i>svårt skadad</i> . | (direkt objektspredikativ) |
| (2) | a. Han återvände <i>svårt skadad</i> . | (indirekt subjektspredikativ) |
| | b. Man återfann honom <i>svårt skadad</i> . | (indirekt objektspredikativ) |

Dessa båda distinktioner – (1) och (2) – görs konsekvent i svenska grammatikor men utifrån en något varierande terminologi. Thorell (1977 s. 215), t.ex., väljer i sin inledande översikt termen *fyllnadspredikativ* för att återge (1) och termen *tilläggspredikativ* för (2), bara för att därefter, i sin detaljerade analys, övergå till de traditionella termerna *predikatsfyllnad* respektive *predikativ attribut*. Den senare termen gör, trots sin ålder, ett något problematiskt intryck med sin sammankoppling av två till synes oförenliga element: en attributiv bestämning kan svårligen samtidigt vara predikativ. Det kan då inte heller, som det föreslås av Ljung & Ohlander (1977 s. 163), röra sig om »ett slags melanting mellan attribut och predikatsfyllnad». De båda begreppen är varandra

diametralt motsatta. Medan predikativet uttrycker en predikation i aktualisering (*Jag fann buren tom*), så uttrycker attributet en tidigare aktualiserad men nu »utslocknad» predikation (*Jag fann den tomma buren*).

SAG, å sin sida, talar, för att beteckna distinktionerna (1) och (2), om *bundet predikativ* respektive *fritt predikativ*, och reserverar termen *predikativt attribut* för den funktion som adjektivfrasen *full med skruvar* fyller i en nominalfras som *en låda full med skruvar* (SAG 3 s. 327 anm. 1). Då detta är en renodlat attributiv funktion, kan termen *predikativt attribut* i detta sammanhang förefalla inte helt rättvisande.

På samma sätt uppfattar Jörgensen & Svensson (1987 s. 100, 124) som ett predikativt attribut den attributiva participfrasen *beväxt med ljung* i en sats som *Vi slog oss ner i en glänta beväxt med ljung* (s. 124), men för att beteckna SAG:s *fritt predikativ* använder de (s. 124) termen *predikativt adverbial*, en term som dock för att kunna tillämpas förutsätter att bestämningen – skild från sitt huvudord – låter sig parafraseras med hjälp av en adverbial bisats, som i satsen *Skrämd av åskan gömde sig katten under soffan* (s. 124), vars participfras är parafraserbar med en kausal bisats: 'Eftersom han blev skrämd av åskan ...'. Det är dock tveksamt om termen *predikativt adverbial* kan motiveras enbart av det faktum att denna parafraseringsmöjlighet föreligger. Dessutom har termen ett mer begränsat täckningsområde än SAG:s *fritt predikativ*, eftersom den inte omfattar de talrika fall vars predikativ inte erbjuder någon parafraseringsmöjlighet, som t.ex. predikativet *förvånad* i en sats som *Hon såg förvånad efter mig när jag gick därifrån*.

Termen *predikativt adverbial*, med sin kombination av begreppen 'predikativ' och 'adverbial', aktualiserar frågan vilka kriterier som brukar åberopas i den grammatiska litteraturen för att skilja predikativet från adverbialet. Definitionerna av predikativet tar nästan undantagslöst fasta på två kriterier, det ena semantiskt ('beskriver egenskaper'), det andra formellt ('uppvisar grammatisk kongruens'). Hos SAG sägs subjektspredikativet, förutom att det kongruensböjs (3 s. 326), uttrycka en egenskap genom att karakterisera, klassificera eller identifiera subjektet (3 s. 361 f.). Hos Jörgensen & Svensson (1987 s. 97) är subjektspredikativet det led som anger vad subjektet »är, blir eller heter» och som »utmärks av att vara kongruent med satsens subjekt» (s. 97). Hos Thorell (1977 s. 215) vilar definitionen av subjektspredikativet dels på det semantiska faktum att det »modifierar (beskriver eller avgränsar)» subjektet, dels på det formella faktum att det »kongruerar med subjektet» (s. 215). Också hos Bolander (2013 s. 185) ges som ett »kännetecken» (s. 185) hos predikativet att det

4 Smärre bidrag

»beskriver en egenskap hos subjektet» och att det »kongruensböjs» (s. 186) efter det beskrivna subjektet.

I dessa framställningar påpekas visserligen också det faktum att subjektspredikativets närvaro är obligatorisk i kraft av att det utgör en utfyllnad, en »predikatsfyllnad», men detta i syntaktisk mening funktionella faktum kan inte ges rangen av kriterium eftersom man i förväg har uppställt semantiska och formella definitionskrav på predikativet, vilka har som effekt att blockera de strikt funktionella kriterier som de facto också finns. Dessa kommer på så sätt att sättas ur spel.

Om man är överens om, vilket man tycks vara, att predikativet är en funktionell kategori, borde det enligt min mening vara naturligt att låta funktionella kriterier vara vägledande för definitionen av predikativet.

Jag ger avslutningsvis i kortform några exempel på funktionsbaserade kriterier vars tillämpning sammantagna – och kompletterade av andra liknande – tycks tala för existensen av ett »lokalisering predikativ», på franska »attribut de localisation» (Eriksson 1980):

- (3) a. Barnen är snälla. — *Barnen är.
b. Barnen är på gården. — *Barnen är.
c. Barnen leker på gården. — Barnen leker.

Ledet är obligatoriskt efter verbet *vara* oberoende av betydelse, (3a) och (3b), men inte efter intransitivt verb, (3c).

- (4) – Jag tittar ut genom fönstret:
 - a. Barnen är bråkiga.
 - b. Barnen är på gården.
 - c. Barnen leker på gården.

I (4a) och (4b) förefaller yttrandets båda delar logiskt oförenliga. Detta beror främst på att *barnen* där får specifik referens, medan i (4c), med intransitivt verb, *barnen* tillåter generisk referens: *Barnen/Barn leker på gården*.

- (5) – Vad såg du när du kom hem?
 - a. – Bråkiga var barnen.
 - b. – På gården var barnen.
 - c. – På gården lekte barnen.

Endast i (5c) hänger svaret textlingvistiskt ihop med frågan, vilket alla tre skulle ha gjort förutan bestämmningens initiala placering. Lägg märke till att i språk som engelska och franska skulle denna placering framkalla rak ordföljd i (5c), men inte i (5a) och (5b): *In the yard the children were playing, Dans la cour, les enfants jouaient.*

- (6) a. Han är uppriktig.
- b. Han är i Paris.

I både (6a) och (6b) är *vara* kopulaverb och därmed ett grammatiskt redskap utan semantiskt innehåll. När Ljung & Ohlander (1977 s. 167) säger att *är* i en sats som *Han är hemma* »har» (s. 167) betydelsen 'finnas', 'befinna sig', så är den betydelsen infererad från de omgivande leden; den finns inte i verbet självt (vilket inte betyder att relationen mellan leden inte kan expliciteras parafrastiskt). Det av Ljung & Ohlander förda resonemanget framstår också som problematiskt på grund av den i alla språk rikliga förekomsten av bildliga uttryck: *vara* skulle av dem ses som kopulaverb i *Hon är på toppen av karriären* (karakteriserande betydelse), men som lexikalt verb i *Hon är på toppen av berget* (lokaliserande betydelse), detta trots att båda låter sig parafraseras med 'befinna sig'. Notera också att objektskonstruktion, efter de flesta åsikts- och yttrandeverb, i svenskan är omöjlig både i (6a)- och (6b)-fallet: **Jag tror honom uppriktig, *Jag tror honom i Paris*, medan den i franskan är möjlig i båda fallen: *Je le crois sincère, Je le crois à Paris*, liksom den är det efter alla åsikts- och yttrandeverb (Eriksson 1980).

- (7) a. Kort sagt, denne Fontaine är, tycks det, fortfarande i Paris OCH i säkerhet.
(Georges Duhamel; cit. Eriksson 1980 s. 45; min övers.)
- b. – Akrobaten? Jag trodde han var död för längesen ELLER i fängelse.
(Georges Simenon; cit. ib. s. 46; min övers.)
- c. Jag föreställde mig att jag var en annan person OCH i ett annat århundrade.
(Julien Green; cit. ib. s. 46; min övers.)

En bestämning som »beskriver» (karakteriserar, klassificerar, identifierar) kan ingå i samordning med en som »lokaliserar» (i rum eller tid) under förutsättning att de i den aktuella kontexten innehållsligt bildar en helhet (7a–c). Skulle vi alltså i detta långt ifrån ovanliga fall ha att göra med ett subjektspredikativ samordnat med ett rums-/tidsadverbial?

Olof Eriksson

Litteratur

- Andréasson, Maia, 2001: Från satsdel till satsled. En översikt av orden för satsens delar 1806–2000. (Rapporter från ORDAT 7.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Arnould, Antoine & Lancelot, Claude, 1669 [1660]: *Grammaire générale et raisonnée*. Paris: Republications Paulet.
- Bolander, Maria, 1980: Predikativens funktion i svenskan. Om adjektiv som subjektiva predikativ. (Umeå Studies in the Humanities 31.) Umeå: Acta Universitatis Umensis.
- Bolander, Maria, 2013: *Funktionell svensk grammatik*. 3. uppl. Stockholm: Liber.
- Eriksson, Olof, 1980: *L'Attribut de localisation et les nexus locatifs en français moderne*. (Doktorsavhandling.) (Romanica Gothoburgensia 18.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Jørgensen, Nils & Svensson, Jan, 1987: *Nusvensk grammatik*. 2. uppl. Malmö: Liber.
- Ljung, Magnus & Ohlander, Sölve, 1977: *Allmän grammatik*. 4. uppl. Lund: Liber Läromedel.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Del 1–4. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Thorell, Olof, 1977: *Svensk grammatik*. 2. uppl. Stockholm: Esselte Studium.